

A szocializmus melegágyából

Végel László: *Bűnhődés*

HANDÓ PÉTER

Nyugat–Kelet. Egykor és ma? Mit jelent egy közép-kelet-európai polgár számára az itt- és az ottlét? A „Balkán” felől? Egy jugoszláviai/szerbiai magyar számára?

Kilépés. Visszalépés. Honnan és hová? S ebben a mozgástérben miképpen identifikáljuk magunk? Az idegenségérzésünknek hányféle bugyra van? Miközben ezeket járjuk, miért is bűnhődünk? Létezik kollektív bűnösség? Van egyáltalán bűnhődés nélküli élet?

Szinte végtelenné tágítható azon kérdések köre, amely Végel László *Bűnhődés* című naplóregénye alapján felmerül abban az emberben, aki ízlelte a szocializmus 3 forint 20 filléres kenyerét, aki érzi, tudja, a „rendszerátalakítás” nem hozta el a remélt, ígért „megváltást”. Valami túl mélyen beivódott a zsigereinkbe. Valami, ami rezonál a történelemre. Vagy maga a történelem, mint annak forrása, előidézője.

Végel László klasszikus hármas felosztású műve velejéig modern, mind abban, ahogyan az időrendiséggel bánik, mind pedig abban, ahogyan a történet értelmezésének és az önreflexiónak kiemelt szerepet biztosít a szövegfolyamban. A *Nach Berlin...* című, esszéisztikus hangvételű, önmegszólító szövegben egy berlini látogatás a szocialista örökséget idézi fel, a múlttal való leszámolást teszi szükségessé. Felmerül az a kérdés is, hogy a közép-kelet-európai ember a peremvidéki létből hozott kulturális beágyazódásai révén miért képtelen nyugatiként viselkedni és érezni, másrészt hogy Nyugat-Európa miért nem tud mit kezdeni az innen érkezők másságával. Végel szerint az utóbbihoz az is hozzájárul, hogy a „nyugati” ember saját közegén túli világáról szóló ismeretei felületesek, mert „néhány

botrányos politikai ügyet” (14.) kivéve nemigen tájékozott, a magatartása lekezelő és tudálékos. Mindebből következően a közép-kelet-európai „fattyúállapotban” van és – jó eséllyel – örökre abban is marad. Európán belül nem kerülhet sor be-, legfeljebb csak elfogadásra. És éppen az egymással szemben elkövetett dolgok, valamint a „győztes” nemzetállamok önimádata miatt. „Az egész európai jelen idő botrányos igazságtalanság, helyrehozhatatlan és értelmetlen bosszú. A láthatatlan európai falakat, melyek tövében időnként apró tüzek gyúlnak, nem döntötte le senki. Európa peremvidékén a falak láthatatlanok és ledönthetetlenek.” (17.)

Hogy mitől is azok? Ezt bontja ki a második, a kötet címét is adó fejezet, a *Bűnhődés*. Ezúttal is főképp berlini utak, utazások elevenednek meg, s ezt szövik át jugoszláviai, szerbiai tapasztalatok, léthelyzetek, viszonyulások, kölcsönös előítéletek. Végel itt némi fanyar nosztalgiával idézi fel azt a közeget, amelyben íróvá, jugoszláviai magyar íróvá, s ennek következtében – a sok nemzetiségű állam széthullása nyomán – „hontalanná” vált. Gondolatmenetében kiemelt fontosságú a – főképp a második világháború következtében, annak folyamányaként kialakult – német–jugoszláv viszony, az itt és ott élő emberek mentalitása, léttel kapcsolatos alapállása közötti különbség.

Ennek érzékeltetéséhez, szemléltetéséhez több történetet is fölhasznál. Például egy alkoholistává vált partizán esetét, aki előtt ígéretes karrier állt a második világháborúban, a Tito vezette hadműveletek során, ám a rá bízott feladatot nem bírta teljesíteni, s ezzel a párt számára bukott emberré vált. Nem volt több vétke, mint hogy nem vigyázott eléggé a felügyeletére bízott német tisztre, aki fogolycsere tárgyát képezhetette volna, ha nem veti magát a csapatmozgások közben egy szakadékba. A lecsúszott és megvetett veterán harcos évtizedeken át nem értette, miért lett öngyilkos a tiszt, hiszen kiváltságosként bántak vele, mindent biztosítottak számára, ami – mint hadifoglyot – megillette; ráadásul a fogolycsere nyomán hamarosan visszakérülhetett volna az övéihez. Föl nem foghatta, hogy „[e]gy úriember minden szituációban uralkodni képes önmagán is, a helyzetén is. Nem veri ki a balhét. [...] Egy úriember sokkal többet ér, mint egy náci vagy egy kommunista. Saját sorsa felett – amíg tart, és addig tart, amíg ésszerűnek tartja – ő fog uralkodni.” (95.) A közép-kelet-európai viszont nem ura a sorsának. Konc, akit hazájában ide-oda vet a hatalom, az aktuálpolitika, idegen honban viszont „[o]lyan, mint a jól fizetett rabszolga: termeljen, adja ereje és tudása legjavát, de ne jártassa a száját!” (34.) Itt ezért, ott azért fattya ő a világnak. A végeli fanyar humor is ebben a részben mutatkozik meg leginkább. Miközben jókat derülhetünk a Szerbiából Németországba tartó busz utasai közötti, nemzetiségi konfliktusokból táplálkozó egyéni civódásokon, vagy épp az elmesélt történeteiken; közelebb juthatunk annak megértéséhez, mitől és miért vagyunk mások, úgy európaiak, hogy

mégsem azok, úgy részei, részesei egy államnak, hogy mégsem azok, úgy rendszerváltók, hogy mégsem azok. És éppen úgy szabadok: mentesek az előítéleteinktől, szabadok a döntéseinkben, a megnyilvánulásainkban... S ha ténylegesen szabadok, akkor hontalanok, se itt, se ott, miközben itt is, ott is, idegenül.

A *What is Yugoslavia?* című záró résznél visszatér az esszéisztikus hang, melyben Végel László – a teacher felkérésére – arra a kérdésre keresi a választ, „miféle álom volt az a Jugoszlávia?, milyen lesz az erőszakos ébrenlét?” (153.), mert muszáj felébredni, muszáj szembesülni mindazzal, ami a nép tagjai, és a különböző népek között megesett, megesik. Előbb-utóbb be kell ismerni, „monumentális skizofréniában” szenvedünk: a volt kommunista és az új vadkapitalista egy és ugyanaz. Alakoskodott ott is, alakoskodik itt is. Mindig a lét, a jólét meg- és fenntartásáért. A tapasztalatok alapján látható, hogy „a szabadság némiképpen valamilyen romlottság is [...]; a szabadság csak büntudatot kínál fel, mert a minták nyomására elsiklunk a világom mellett” (160.), „nem vesszük tudomásul, hogy kórusban beszélünk, kórusban szenvelgünk, kórusban hallucinálunk és kórusban álmodozunk; vagyis botrányosan hasonlítunk egymásra, az acsarkodásban, a gyűlölködésben, az akarnokságban, a nyomorúságos tengődésben, a hazaszeretben, a nemzeti szerepjátásban” (163–164.)... Ez lenne hát az a helyzet, amelyhez a szocializmusban ágyaztunk meg? Amelyet nem ért Nyugat és nem ért Kelet? S amit esetleg mégis megértett belőle, azt a másiknak képtelen elmondani. A határok még elevenek. A nyelv számára is.

(Noran Libro, Budapest, 2012)

